

O REPREZENTARE A CAVALERULUI TRAC DE LA HISTRIA

EMILIAN TELEAGĂ

Relieful descoperit la **Histria** în 1998 și publicat în prezentul articol reprezintă **Cavalerul trac**, un erou călărind spre dreapta în *epifanie*, având ca atribute *patera* și *rhytonul*. El aparține unei grupe de **reliefuli votive** din **sec. II–III p.Chr.** din **Moesia Inferior**, în care eroul are ca atribut un rhyton în formă de *keras*.

În campania din 1998 de la Histria, sector Zona Sacră, a fost descoperit un relief votiv în dărâmătura din partea de SE a insulei romane din sec. VI p.Chr. Acest relief (fig. 1), cu o reprezentare interesantă a Cavalerului trac, se află în depozitul șantierului Histria, unde se identifică prin sigla His. '98 T, nr. 21.

Bloc de marmură dreptunghiular, cu partea superioară în formă de fronton cu o creastă mediană înaltă de 1,2 cm. Partea posterioară este rotunjită și prelucrată grosier; fețele laterale și cea inferioară șlefuite. Înălțimea 44,8 cm, lățimea în partea superioară 28 cm, lățimea în partea inferioară 29,3 cm; grosime maximă: 15,4 cm.

Câmpul decorativ principal este dreptunghiular, are adâncimea maximă de 2,7 cm și este mărginit în partea superioară de o bordură lată de 2,6 cm cu un șir de ove, iar în partea inferioară de o bordură lată de 1,6–1,8 cm. În partea inferioară a chenarului, lateral stânga, orificiu dreptunghiular de 2,2 x 1,7 cm.

Colțul superior și cel inferior din stânga sparte. Colțul inferior drept lipsește, în spărtură are un orificiu adânc de 1,5 cm, aproximativ dreptunghiular, de 1,8 x 1,7 cm, cu urme de metal, probabil o gaură de reparare. Decorul de pe fronton, șirul de ove din partea superioară a câmpului decorativ, capul și coama calului, capul, mâna și piciorul drept ale eroului călare, capul, bustul și brațul stâng ale personajului feminin sunt puternic corodate. Partea anterioară a frunții calului este spartă.

Fronton: în centru, probabil un ciorchine de strugure, de la care coboară oblic lateral corzi de viță de vie (fig. 2a).

Eroul călare în profil spre dreapta, are păr scurt. *chiton* strâns cu o cingătoare dublă, *chlamis* fluturând pe spate, în formă de șase cute (cea inferioară mai lată) și drapată peste piept. În mâna dreaptă, îndoită lateral cu antebratul orizontal, ține o pateră, iar în mâna stângă, ridicată în față cu palma întinsă, un *rhyton* în formă de *keras*¹ (fig. 2b). Calul merge spre dreapta, piciorul drept anterior îndoit și ridicat deasupra altarului din fața sa, coada cu striuri oblice creând impresia de răsucire. Pe gât curea transversală perlată, iar cioltarul (*Satteldecke*) este prins sub coadă printr-o curea.

Sub cal, câine în salt spre dreapta.

În fața calului, altar paralelipipedic, cu marginile superioară și inferioară profilate, redat în perspectivă. Pe altar o flacără.

¹ Pentru o discuție referitoare la *rhyton*, vas cu orificiu de umplere și gaură de scurgere la celălalt capăt, și *keras*, corn cu un singur orificiu, de umplere, vezi K. Tuchelt, *Istanbuler Forschungen* 22, 1962, p. 114–119; idem, *EAA* 6, s. v. *Rhyton*, p. 675–683.

Fig. 1. Histria. Relief votiv reprezentând Cavalerul trac.

În dreapta altarului, personaj feminin stând în picioare, în profil spre stânga, păr lung pe spate, *chiton* lung strâns la mijloc, drapat, mâna stângă îndoită lateral cu palma în sus ține un obiect mic. Mâna dreaptă întinsă în față, cu palma semideschisă în jos.

La dreapta personajului feminin copac cu frunzișul coroanei sugerat prin cinci șiruri de găuri orizontale adânci și prin linii verticale superficiale între găuri. Șarpele se încolăcește în jurul trunchiului copacului, iar capul este îndreptat oblic în sus spre stânga, la nivelul rhytonului eroului.

Artistul a încercat să creeze impresia de adâncime a imaginii prin perspectivă falsă: astfel, personajul feminin din spatele altarului este vizibil începând cu marginea superioară a acestuia, iar copacul din spatele personajului feminin se vede începând cu capul acestuia.

Din punct de vedere iconografic, relieful reprezintă o ilustrație a eroului pe cal mergând sau stând liniștit spre dreapta cu patera în mâna dreaptă coborâtă, în

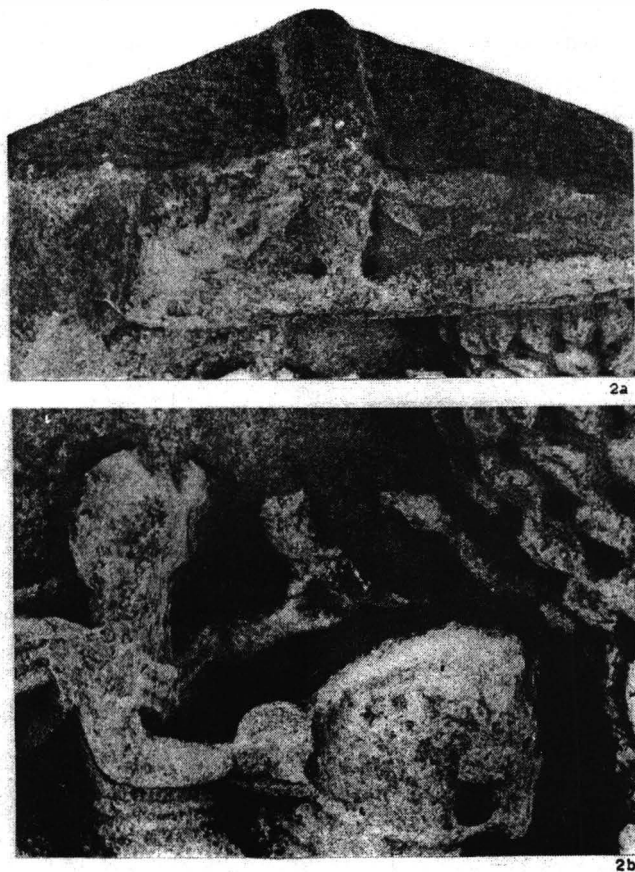

Fig. 2. Histria. Detalii ale reliefului votiv: a fronton; b atributele eroului.

fața unui altar și a unui pom cu șarpe². Eroul este reprezentat „în epifanie”, iar personajul feminin situat la dreapta altarului este probabil o adorantă; un indiciu în acest sens este și redarea magnificată a eroului față de aceasta, pe când eroina are de obicei aceeași mărime cu cea a eroului³.

Elementul iconografic care individualizează relieful recent descoperit la Histria este prezența rhytonului în mâna stângă a eroului, ca un al doilea atribut pe lângă patera din mâna dreaptă.

Eroul călare cu rhyton în mână, însă fără un al doilea atribut, este întâlnit numai în reprezentări de epocă romană provenind din Moesia Inferior:

² Tipul A după G. I. Kazarow, *DissPan* 2, 14, 1938,

³ E. Pfuhl, H. Möbius, *Die ostgriechischen Grabreliefs* II, 1979, p. 312; LIMC, s.v. *Heros equitans*, p. 1065, 1069–1070.

1. Dăeni, jud. Tulcea. Ediculă, fragm. Călăreț spre dreapta, rhyton în mâna dreaptă; în fața sa copac cu șarpe. Sfârșitul sec. II p.Chr.⁴
2. Pilastru provenind din Dobrogea. Călăreț spre stânga, rhyton în mâna dreaptă; în fața sa copac cu șarpe. Sec. II p.Chr.⁵
3. Independența, jud. Constanța. Placă de calcar. Călăreț spre dreapta, rhyton în mâna dreaptă; în fața sa crater pe o masă mică. Sec. II–III p.Chr.⁶
4. Odessos – Varna. Placă de marmură fragm. Călăreț spre dreapta, rhyton în mâna dreaptă; în fața sa altar și copac cu șarpe. Sec. II p. Chr.⁷
5. Galata, jud. Varna. Placă de marmură fragm. Călăreț spre dreapta, rhyton în mâna dreaptă. Sfârșitul sec. II p.Chr.⁸
6. Tuzla, jud. Constanța. Statuetă de marmură fragm. Călăreț spre dreapta, rhyton în mâna dreaptă. Sec. II p.Chr.⁹
7. Draganoveț, jud. Razgrad. Statuetă de marmură fragm. Călăreț spre dreapta, rhyton în mâna dreaptă. Sec. III p.Chr.¹⁰.

În nici unul dintre aceste cazuri, identitatea eroului nu este relevată de vreo inscripție.

În reprezentările discutate mai sus, cu excepția numărului 2, eroul este redat călărind liniștit spre dreapta, cu rhyton în mâna dreaptă, așadar în mâna din primul plan, în care ține de obicei patera, căreia rhyton-ul i se substituie. Doar pe reliefurile de pe pilastru provenind din Dobrogea, cavalerul, mergând spre stânga, are rhyton-ul în mâna dreaptă, din planul al doilea al reprezentării, întocmai ca pe reliefurile noastre, însă nu are nici un atribut în mâna stângă.

Din punct de vedere iconografic, se poate observa un mod asemănător de redare a celui de-al doilea atribut al Cavalerului trac în cazul lirei lui Apollo. Ea este cunoscută ca atribut al eroului doar pe reliefuri din Thracia, unde este atestată și legătura de cult între cele două divinități în sanctuare¹¹. Călărețul spre dreapta ține patera în mâna dreaptă aplecată, iar lira în mâna stângă¹².

Decorul de pe fronton reprezintă probabil un ciorchine de strugure de la care pornesc oblic lateral corzi de viță de vie, așa cum este decorat frontonul reliefurilor deja amintite de la Dăieni, jud. Tulcea¹³. În reprezentările eroului călare pe care le

⁴ CCET 4, cat. 51; LIMC, s. v. *Heros equitans*, cat. 260.

⁵ Gabriella Bordenache, *Sculture grece e romane del Museo Nazionale di Antichità di Bucarest I. Statue e rilievi di culto, elementi architettonici e decorativi*, București, 1969, p. 106–107, cat. 230, pl. 97; CCET 4, cat. 121.

⁶ CCET 4, cat. 56.

⁷ CCET 1, cat. 100; LIMC, s.v. *Heros equitans*, cat. 261.

⁸ CCET 1, cat. 36.

⁹ CCET 4, cat. 116.

¹⁰ CCET 2, 2, cat. 452.

¹¹ LIMC, s.v. *Heros equitans*, p. 1074–1075.

¹² CCET 2, 1, cat. 337; CCET 2, 2, cat. 443, 602.

¹³ CCET 4, cat. 51; LIMC, s. v. *Heros equitans*, cat. 260.

cunosc, ciorchinele de strugure mai este întâlnit doar pe frontonul unui relief de la Histria¹⁴. Un element iconografic înrudit, și anume un *kantharos* central din care se desfășoară lateral corzi de iederă, este redat pe frontonul unei edicule de la sfârșitul sec. II – începutul sec. III p.Chr. din tezaurul de sculpturi de la Tomis. În câmpul decorativ principal, Dionysos este reprezentat magnificat, având la stânga un satir și pe Priapos, iar la dreapta un alt satir și eroul călare în fața unui altar și copacul cu șarpe¹⁵.

Însă, de obicei, pe frontoanelé reliefurilor cu reprezentarea eroului călare sunt prezente alte elemente decorative ca, de exemplu, patera cu șerpi¹⁶, o rozetă¹⁷ sau cununa¹⁸.

Motivul ciorchinilor de strugure cu corzi de viță de vie sau de iederă este întâlnit ca element decorativ pe marginile stelelor funerare din Moesia Inferior odată cu începutul sec. II p.Chr.¹⁹, inclusiv pe cele în care este redat eroul călare²⁰.

Așadar, prezența acestui motiv pe relieful descoperit la Histria se explică prin apartenența sa la un grup de monumente moesiene. El poate avea fie un rol pur decorativ, fie reprezintă expresia unei contaminări locale a reprezentării eroului călare cu elemente aparținând sferei iconografice dionysiace. În sensul din urmă ar putea fi interpretată prezența a două elemente iconografice pe relieful de la Histria și de la Dăeni: ciorchine de strugure cu corzi de viță de vie pe fronton și rhytonul ca atribut al eroului. Aceeași semnificație se poate invoca și în cazul reliefului de la Independența, unde pe masa din fața călărețului cu rhyton în mâna dreaptă este un crater²¹.

Astfel, prin extensie, toate reliefulurile în care eroul călare are ca atribut un rhyton ar putea fi considerate o expresie a legăturii de cult dintre eroul călare și Dionysos.

Într-adevăr, aceasta este clar atestată, pe lângă *aedicula* deja menționată din tezaurul de sculpturi de la Tomis, prin asocierea celor două divinități pe alte reliefuluri din zona vest pontică, la Tomis²², Callatis²³ și Opaneț²⁴. Asocierea culturală a Cavalerului trac cu Dionysos ar putea rezulta și din prezența lor pe două fețe separate ale altarului de la Caraorman²⁵ și a fost presupusă și pentru un relief de la Topalu²⁶. Pe relieful de la Melnik, în zona cursului inferior al Strymonului,

¹⁴ CCET 4, cat. 72.

¹⁵ CCET 4, cat. 33; LIMC, s. v. *Heros equitans*, cat. 374.

¹⁶ LIMC, s. v. *Heros equitans*, cat. 356.

¹⁷ Pfuhl–Möbius, cat. 1358; LIMC, s. v. *Heros equitans*, cat. 337 bis.

¹⁸ CCET 4, cat. 107.

¹⁹ Maria Alexandrescu Vianu, *Dacia*, N.S. 29, 1985, p. 71.

²⁰ De exemplu, CCET 4, cat. 1 – 3.

²¹ CCET 4, cat. 56.

²² CCET 4, cat. 34.

²³ *Ibidem*, cat. 92.

²⁴ CCET 2, 1, cat. 192.

²⁵ G. I. Kazarow, *DissPan* 2, 14, 1938, cat. 505.

²⁶ CCET 4, cat. 115.

zeul este reprezentat în postură de erou călare, iar în câmp este prezent un silen și ramura de viță cu ciorchini²⁷.

Această interpretare a reliefului de la Histria și a întregii serii de reliefuri a eroului călare cu rhyton este însă ipotetică întrucât pe nici unul dintre reliefurile în care Cavalerul trac este asociat cu Dionysos cele două divinități nu au rhytonul ca atribut. Mai mult, în iconografia lui Dionysos din epoca elenistică târzie și romană timpurie, inclusiv din zona vest-pontică, zeul nu are rhytonul ca atribut. Așa cum am arătat mai sus, prezența motivului ciorchinelui de strugure cu corzi de viță de vie poate avea și o explicație pur decorativă.

Este dificilă stabilirea unei posibile legături între eroul călare cu rhyton și Theos Megas, asimilat în epoca romană cu Darzalas, redat cu barbă, *chlamis* și *cornucopia*, uneori și călare, pe monede din sec. III a.Chr. de la Odessos²⁸, și pe monede din secolul II p.Chr. de la Tomis²⁹ și Histria³⁰. Acest tip iconografic se întâlnește și pe reliefurile din a doua jumătate a sec. II p.Chr. de la Ezerovo, la vest de Varna,³¹ și pe altul mai la vest, între Kaspîcan și Mogila, în zona Șumen, din prima jumătate a sec. III p.Chr.³²

Pe două din cele trei reliefuri de la Razgrad, este redat un erou călare cu rhyton–keras în mâna dreaptă aplecată în față, pe unul personajul feminin din fața sa ținând de asemenea un keras³³. Indiferent dacă reliefurile de aici sunt considerate la începutul seriei de Cavaleri danubieni³⁴ sau sunt puse în legătură cu Cavalerul trac³⁵, datarea timpurie a acestei serii, ea însăși controversată și greu de decipat din punct de vedere iconografic³⁶, ar putea oferi un indiciu pentru un mod local de a concepe eroul călare, independent de cel întâlnit la Odessos, influenței căruia i se poate datora reprezentarea eroului călare cu rhyton–keras în grupul de reliefuri amintit mai sus.

Imaginea călărețului, inclusiv cu patera în mâna dreaptă, apare timpuriu în toreața tracă, însă reliefurile votive și funerare cu reprezentarea acestei divinități proteice capătă un caracter de masă în sec. II p. Chr. Eroul cu rhyton–keras este unul dintre numeroșii eroi locali adorați în Thracia, în sanctuare, uneori alături de divinități olimpice și influențate de acestea³⁷. El este atestat deocamdată în NE Thraciei, în secolul II p. Chr. și nu i se poate încă stabili o identitate pe baze epigrafice.

²⁷ LIMC, s. v. *Heros equitans*, p. 1075, cat. 577; IGB IV, nr. 2319.

²⁸ Pick–Regling, nr. 2200–2208.

²⁹ Pick–Regling, nr. 2659.

³⁰ Pick, nr. 485, 490.

³¹ CCET I, cat. 25.

³² CCET 2, I, cat. 379.

³³ CMRED 2, p. 147–153, pl. 13–14.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ E. Will, *Le relief culturel gréco-romain. Contribution à l'histoire de l'art de l'Empire romain*, Paris, 1955, p. 90–92; M. Oppermann, în *Hommages à M. J. Vermaseren II*, Leiden, 1978, p. 913.

³⁶ Ivana Popović, în LIMC, s.v. *Heros equitans*, p. 1078–1081.

³⁷ Maria Alexandrescu Vianu, SCIVA 31, 1980, 3, p. 355–363; M. Oppermann, în LIMC, s. v. *Heros equitans*, p. 1073–1077.

EINE DARSTELLUNG DES THRAKISCHEN REITERS VON HISTRIA

ZUSAMMENFASSUNG

Der Verfasser veröffentlicht ein 1998 in Histria entdecktes Weihrelief, das einen reitenden Heros nach rechts, eine Patera in der rechten und ein kerasförmiges Rhyton in der linken Hand haltend, darstellt; vor dem Reiter ein Altar, ein Baum mit einer Schlange und eine weibliche Gestalt, vermutlich eine Adorantin (Abb. 1, 2b). Auf dem Giebel wird wahrscheinlich eine Weintraube dargestellt (Abb. 2a).

Das Relief von Histria gehört zu einer niedermösischen Denkmälergruppe aus dem 2.–3. Jh., wo der "epiphanisch" dargestellte reitende Heros das Rhyton als Attribut aufweist (Anm. 4–10). Seine Identität ist epigraphisch nicht belegt.

Das Rhyton und die Weintraube würden auf einen dionysischen Nebeneinfluß hinweisen, jedoch läßt sich das Motiv auf dem Giebel durch die Zugehörigkeit des Reliefs zu einer mösischen Denkmälergruppe mit einer bloß dekorativen Rolle erklären (Anm. 19–20). Die Kultverbindung zwischen Dionysos und dem reitenden Heros ist zwar in der westpontischen Zone belegt (Anm. 22–27), jedoch tritt das Rhyton kaum als Attribut auf diesen Reliefs und in der dionysischen Ikonographie der späthellenistischen und frühromischen Zeit überhaupt auf.

Die Darstellung des Thrakischen Reiters mit einem Rhyton in der Form eines Keras läßt sich durch eine lokale, auch durch zwei Reliefs von Razgrad (Anm. 33) belegte Konzipierung des reitenden Heros erklären, wobei dieser zu den zahlreichen in Thrakien gepflegten lokalen Heroen gehört (Anm. 37)

ABBILDUNGSVERZEICHNISS

Abb. 1. In Histria entdecktes Weihrelief des Thrakischen Reiters.

Abb. 2. Details: a Giebel; b Attribute des Heros.